

Kimliğe Teorik Yaklaşımlar

Assiye Aka
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Kimlik günümüzde başta Sosyoloji olmak üzere diğer sosyal bilimlerde de geçmişten günümüze kadar hala önemini koruyan bir konudur. Özellikle sınırların belirsizleştiği günümüz dünyasında kimliklere yapılan vurgu ırkçılığı barındırmak ve beslemek yerine daha çok farklılıklarla bir arada yaşamının nasıl mümkün olabileceği yönündedir. Kendimizin kim olduğu sorusunu cevaplandırmak için başvurduğumuz birer referans mektubu niteliğini taşıyan kimlik nosyonu aynı zamanda kendimizin de başkaları tarafından damgalanmaya/etiketlenmeye de yol açabilecek kadar sancılı bir anlam taşıdığını belirtmek gerekir. Bu makalede kimliğin oluşum düzlemleri ve kimliği açıklayan literatürdeki temel yaklaşımlara yer verilecektir. Ancak literatürdeki teorik yaklaşımlar yeterince özümzendikten sonra eleştirel bir kimlik perspektifi geliştirebilme cesaretine sahip olunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: kimlik, yüklenme, kazanma.

Theoretical Approaches to Identity

Sociology of Science to present identity primarily in other social sciences from the past until today still preserves its importance is an issue. Especially in today's world becomes uncertain boundaries of identity and foster the emphasis on racism rather than to accommodate differences in how the coexistence was possible in the direction. Ourselves who answer the question we have applied for letters of each attribute carries the notion of identity at the same time as ourselves to be branded by others / label caused to be painful enough to be meaningful it should be noted. In this article, identity and identity formation plane basic approaches in the literature describing the place will be given. However, theoretical approaches in the literature after absorb enough of a critical perspective of identity development is thought be have the courage.

Keywords: identity, load, winning.

Modern zamanlarda özellikle 1960'lardan itibaren ikinci modernlik olarak adlandırılan dönemde reflektif/düşünsel düşünce egemen olmuştur. Bireyler bu dönemden itibaren kendiliklerini sorgulamaya başlamışlar ve kendilik algılarını inşa etmeye çalışmışlardır. Kimlik de bireyin kendisinin kim olduğu sorusuna verdiği cevaptır. Birey bu cevabı verirken gerçekten de sadece bireysel tercihini mi kullanmaktadır yoksa içinde bulunduğu sosyal-kültürel gerçeklik tarafından belirlenen bir varlık olarak mı bu soruyu cevaplandırmaktadır? Özetle çok karmaşık ve üzerinde kafa yorulması gereken bir konu olan kimlik sorunsalı sosyal bilim düşününde merkezi sorunsallardan birisidir. Küreselleşme çağında sınırların kalkmasıyla beraber Bauman'ın ifadesiyle "toplulukların çökmesi sonucu insanların birarada tutulması için yeni çimentolara ciddi bir gereksinim duyulmuştur". Fakat kimliklerin görünür kılınması toplumsal uyumu arttırdığı kadar çatışmayı da beraberinde getirmektedir. Bu makalenin amacı bu türden soruların hepsini cevaplandırmak değil sadece mevcut literatürde kimlik konusundaki çalışmaların gözden geçirilmesidir. Bu nedenle makalede kimliğin ne olup olmadığı, kimliğin nasıl oluştuğu ve kimliğin nasıl kazanıldığına dair teorik tartışmalara yer verilecektir. Bu tartışmalar ışığında yapılan deneysel çalışmaların değerlendirilmesi yolu ile kimliğin nasıl oluştuğuna ve nasıl kazanıldığına dair bir fikir edinilmeye çalışılacaktır.

1. Kimlik

Günümüzde yoğun bir tartışma alanı olarak karşımıza çıkan 'kimlik' sorunsalı üzerinde sosyal bilim düşünce

dünyasında pek çok disiplin kafa yormak zorunda kalmıştır. Bu sorunsalı kendilerine bir çözümleme nesnesi olarak ele alan disiplinler arasında sosyal-psikoloji, sosyoloji politik bilim, tarih ve antropoloji bilimleri başta gelmektedir. Pekçok sosyal bilimin merkez konusu haline gelen kimlik öncelikle nedir ve niçin sosyal bilimlerin bu kadar merkezi bir konusu haline gelmiştir? Kimlik nosyonu evrensel varlıkların bütünü ile ilgilidir. Diğer bir deyişle nesnelere, maddelerin, insanların ve genel anlamların göz önünde bulundurulmasıdır. The Oxford English Dictionary'de kimliğin iki anlamından söz edilir (kelimenin kökeni aslında Latince'den türemiştir): Birincisi; nesnelere aynılığı A1 ve A2 özdeştir. Fakat B1 aynı değildir. İkincisi ise nesnelere farklılığı, kesinliği ve tespitinin temeli zaman ötesi tutarlılık veya sürekliliğe dayanır (Jenkins, 2004, s.4).

Diğer bir açıdan da kimlik nosyonu bireyler veya nesnelere arasındaki iki kıyaslama kriterini içerir. Bunlar benzerlik ve farklılık kriterleridir. Kimlik sadece burada olma ve buradaki birşey anlamına gelmez, kimlik daima bir onaylanmadır. Buna iki nokta daha ilave edilebilir. İlk olarak nesnelere veya kişileri sınıflandırma, ikincisi de kendiliği birleştirme veya kendiliğe saldırma, bir şeylere veya birilerine saldırma (bir arkadaşına, bir spor takımına veya bir ideolojiye saldırmak gibi).

Kimlik konusunda literatürde pekçok tanım yapılmış bile olsa üzerinde uzlaşılan henüz bir tanıma rastlamak mümkün değildir. Bu tanımlardan bazıları;

Kimlik, insanların anlam ve tecrübe kaynağıdır (Castel, 2006, s.12). Calhon (1994, s.9-10)'a göre ise kimlik, ismi olmayan insanlar, benlik ve öteki, biz ve onlar arasında birtakım ayrımların yapılmadığı diller ya

da kültürleri bilmiyoruz... kendini bilmek -ki her ne kadar bir keşif gibi gelse de aslında her zaman bir inşadır- ötekiler tarafından belli bir tarzda bilinmeye yönelik iddialardan asla ayrılamaz.

Dobry (1986, s.159)'ye göre kimlik insanın bireyselliğine, kendi benlik duygusuna, kendisi hakkındaki duygu ve fikirlerine atıf yapılarak kullanılmaktadır. Bireylerin karşılıklı etkileşimlerinin oluşturduğu kimlik yapıları da süreklilik gösteren bir biçimlenme sürecidir (Subaşı, 2005 s.300).

Brubaker and Cooperin ifadesiyle (2000, s.8);

Kimlik eylemin arçasal olmayan modlarının altını çizmek için kullanılır; bireylerin karşısında aynılıkları veya zaman ötesi aynılıkları işaret etmek için, sözde merkezi yakalamak için, kişiliğin kurumsal bakışı açısından; böyle bir merkezi inkar etme, kurumsal varoluş bakış açısı; süreçselliğin altını çizme; etkileşimci dayanışmanın gelişmesi ve kolektif kendiliği anlama; kendiliğin çağdaş deneyiminin parçalanmış niteliğini vurgulamak; kendiliğin değişken yamalanması ile birlikte söylem parçalarıyla ve farklı bağlamlarda olası aktivasyonlarıyla birleştirmek için.

Jenkins (2004, s.39-62) kendimizin veya başkalarının kimliğini bir anlam sorunu ve anlamın daima etkileşimsel bir süreç olduğunu söyler. Anlaşma ve anlaşamama, kural ve yenilik, iletişim ve sözleşme. Bu bağlamda sosyal eklemek ona göre lüzumsuzdur. Buna ek olarak, "sosyal" ve "kültürel" arasında analitik ayrım yapmak zordur (Jenkins, 2004, s.39-62).

Fakat kimliğin kavramsal analizinde sosyal ve kültürel kimliklerin neyi tam olarak işaret ettiğinin belirtilmesi kanatımca gereklidir. Sosyal kimlik, kimliğin kişiler arası düzeydeki ifadesidir. Sosyal kimlik; benliğimizin, belirli bir sosyal gruba ait olduğumuz hakkındaki bilgi veya bilincimize dayanan kısmıdır (Tajfel, 1981). Bu bilinç veya bilgiler, söz konusu gruba aidiyete ilişkin bir takım duygular ve değer atıflarıyla birlikte bulunur (Bilgin, 2007, s.13). Sosyal kimlik, insanlar arası etkileşim içinde sergilenen bir rol olarak görülebilir. Nitekim Goffman'da (2009) sosyal kimliği, kişiler arası etkileşimde bir kişinin sosyal kategorisini öne çıkararak ve bir sosyal statüye bağlı davranışlar göstererek sunduğu görüntüyle kavramsallaştırır.

Realitede sosyal kimliğin iki farklı kolu vardır: Birincisi sosyal kimlik teorisi olarak bilinen Tajfel (1981) ve Tajfel ile Turner (1979)'ın birlikte geliştirmiş oldukları teoridir. İkincisi ise kendilik kategorizasyon teorisi (Turner ve ark., 1987) olarak bilinen Turner ve arkadaşları tarafından geliştirilen teoridir. İki teori bilişsel ve güdüsel faktörlerin farklı yerlerine vurgu yapmalarına rağmen her iki teori de sosyal kimliğin kökenini kabuleder (Hogg, 1996, s.67). Sosyal kimliğin ilk versiyonu mevcut bir grup üyeliğini onaylamak veya reddetmek için bir grubun liderliğinin üyeliğine yol açan psikolojik motivasyonlara vurgu yapar (Turner, 1987, s.42). Gruplar kendi gruplarının farklılığını diğerlerinin sosyal kimliğinden ayırmak için sosyal kimliği grup üyeleri arasında bir gereksinim olarak görürler. Bunun aksine, Turner ve arkadaşları tarafından geliştirilen (1987) sosyal kimliğin ikinci versiyonunda ise sosyal kimliğin bilişsel desteklerine yoğunlaşılır. Tajfel (1987, s.42)'e göre "kendiliğin kategorizasyon teorisi bilişsel bir ayrıntıdır. Bu bireylerin kimliğe nasıl sahip olduğunu ve

bir grup olarak nasıl eylemde bulunduğunu" açıklar (Huddy, 2001, s.132).

Kültürel kimlik ise bir ilişkiselliğe ve sınıra gönderme yapar. Kimlik birey üzerinden yaratıldığı gibi kültür üzerinden de yaratılabilmektedir. Kültürün bir kimlik bağlamı olarak keşfi de bu sürecin bir parçasıdır (Subaşı 2005, s. 301). Kültürel kimliği anlamının iki yolundan söz edilebilir. Biri özcü, dar ve kapalı; diğeri de tarihsel, kapsayıcı ve açıktır. Birincisinde kültürel kimlik tanımlanmış bir olgu, oluşmuş bir söz olarak değerlendirilir. İkincisinde ise kültürel kimlik üretilen, sürekli üretim sürecinde olan, hiçbir zaman tümüyle tamamlanamayacak bir olgu olarak görülür (Larrain 1995, s.217). Stuart Hall (1998, s. 177)'ün de işaret ettiği gibi;

Kültürel kimlik zaten var olan birşey değildir; mekan, zaman, tarih ve kültürün ötesine geçer. Kültürel kimlikler bir yerden gelir ve tarihleri vardır. Ama tarihsel olan herşey gibi, sürekli dönüşüme maruz kalırlar. Sonsuza kadar kökleşmiş bir geçmişe sabitlenmiş olmaktan çok uzaktır-lar; bitmeyen tarih, kültür ve güç 'oyun'larına bağımlıdırlar. Bulunmayı bekleyen, bulununca da benlik duygumuzu sonsuza kadar güvence altına alacak, yalnızca geçmişin 'geri alınması'na dayanmaktan çok uzaktırlar; kimlikler bizi konumlandıran ve kendimizi konumlandırdığımız farklı durumlara verdiğimiz isimlerdir ve geçmişin öyküleridir (Subaşı, 2005, s.301).

Sosyal ve kültürel kimlik kavramlarını analitik olarak ayrılabilirlik mümkün olsa bile sosyolojik olarak bu ayrımı yapmak oldukça zordur. Sosyal ve kültürel kimlik kavramları içiçe geçen bir sarmaldır. Kimliğe genel bir giriş yaptıktan sonra şimdi asıl mesele olan kimliğin nasıl oluştuğunu tartışmak yerinde olacaktır.

2. Kimliğin Oluşumu

Yukarıda da belirtildiği gibi kimlik konusu diğer sosyal bilim düşün dünyasında olduğu kadar modern sosyolojik düşüncenin de çakıl taşlarından birisi olmuştur. İnsan dünyasında neler olup bittiğini anlamının bir bilimi olan sosyolojide kimlik çalışmaları 1970'lerden itibaren artan bir öneme sahip olmuştur. Mead ve Cooley'in çalışmaları ışığında özellikle kimlik çalışmaları sosyolojik söylemin merkezinde anahatar bir pozisyona sahip olmuştur. Çünkü küreselleşme çağında toplumsal sınırlar kalktıkça toplumsal dünyayı bir arada tutacak yeni çimentolara ihtiyaç duyulmuştur. Jock Young bu görüşü destekler tarzda konuya yorum getirmiştir: "Topluluklar çöktükçe, kimlik inşa edilir ve yol açtığı tutkuları bir topluluk yedeği olmaya borçludur. O, süratle özelleşen ve bireyselleşen, hızla küreselleşen bir dünyada bir güvenlik ve güven sığınağı olarak hayal edilebilen sözde "doğal yurt haline gelmiştir" (Bauman, 2001, s.187). Küreselleşme çağında sahiden de kimlik insan topluluklarını biraraya getiren bir zorunluluk mu yoksa bireylerin kendilerini ifade etmenin daha doğrusu diğerlerinin dolayımında kendilerini ve aynı zamanda diğerlerini inşa etmenin bir aracı mıdır? Bu soruyu cevaplandırmadan önce kimliğin nasıl oluştuğuna dair yapılan son yıllardaki çalışmaları üç başlık altında toplamak mümkündür (Cerulo, 1997, s.385-386):

Birincisi, kimliğin kolektif bir doğaya sahip olduğunu kabul eden çalışmalardır. Bu görüş özellikle kolektif belirlemelerle sonuçlanan politik ve kolektif imalar içeren yazılarda cinsiyet, ırk/etnisite ve sınıf biçiminde

olan “kutsal üçlü” şekliyle söylem alanına yeniden yerleşmiştir (Appiah ve Gates, 1995, s.1). İkincisi ajan ve kendilik-yönlendirmesiyle entelektüel ilgi kimlik süreçleri çalışmalarında yeniden harekete geçmiştir. Kolektiflik düzeyinde yazarlar, farklılıkların yaratıldığı, korunduğu ve sürdürüldüğü mekanizmaları incelemişlerdir. Üçüncüsü ise bazı araştırmalar yeni iletişim teknolojilerinin fiziksel birliktelik gereksinimindeki etkileşimden ortaya çıkmıştır. Bu teknolojiler kendiliğin oluşumu için katkıda bulunan diğerlerinin geliştirilmesini sağlar.

Kimliği kuramsal düzeyde açıklayan genel çalışmalara değinmeden önce kimliğin oluştuğu üç düzlemin neler olduğunun belirtilmesi gerekir. Bunlar: Bireysel, etkileşimsel ve kurumsal düzlemdir¹.

2.1. Bireysel Düzlem

Kimlik insan yaşamı için gerekli bir ön koşulsu aslında bunun tersinin de doğru olduğunu söylemek olanaklıdır. Bireysel kimlik kişilikte şekillenmiştir ve diğer insanların dünyasından izole edilemez. Bireyler benzersizdir ve değişkendir, fakat şahsiyet tamamen sosyal olarak inşa edilmiştir. Ardışıklı sosyalleşme süreçleri ve bireyin kendi kendini belirlemesi ve yeniden belirlemesi ve diğerleri ile yaşamları boyunca etkileşimin devam etmesi söz konusudur. Bu bakış açısı Amerikan pragmatizminden ve kısmen de Cooley (1962; 1964) ve Mead (1934)'in katkılarından gelir. Onların çalışmalarında kişiliğin ortaya çıkmasında anlama vurgu yapılır. Kendiliğin belirlenmesi içseldir ve kendiliğin dışsal belirlenmesi ise diğerleri tarafından oluşturulur. Bu bakış açısı bütün argümanlara temel oluşturan bir şablon sunar. Bütün kimlikler içsel ve dışsal diyalektik kimlik süreçleri -bireysel ve kolektif- ile inşa edilmiştir. Mead ben (I-benzersiz bireyselliğin sürekliliği) ile beni (me-diğerlerinin önemli davranışlarının içselleştirilmesi) kavramlarını birbirinden ayırt eder (Jenkins, 2004, s.18).

Jenkins şahsiyetin birleştirilmiş bir modeli için, içsel ve dışsal belirlemenin diyalektik bir sentezi olan bütünlüğü tartışır. Mead kendilik bilincinde ısrar eder, gerçekten de bilişsel kendisi sadece diğerlerinin pozisyonunun üstlenilmesiyle başarılabilir. Mead'ın terimleriyle konuşsak bu kavram “diğerlerinin genelleştirilmesidir”. Bu diğer bir fikri bütünüyle olduğu gibi kabul etmez. Fakat Ryle'ın Felsefesi'ne yaklaşır. Diğer bir deyişle “mind” (düşünce) radikal olmaktan ve bireysel özerklikten ziyade oluşumsal ve etkileşimseldir. Gündelik terimlerde Mead kesinlikle diğer insanların bizi nasıl gördüğünü (anladığını) kendi kendimize anlayamayacağımızı söyler. Onun için 'toplumun' kolektif realitesi temel kimlik teoreminin genişletilmesi anlamına gelir (Jenkins, 2004, s.19).

2.2. Etkileşimsel Düzlem

İçsel-dışsal diyalektiğe geri dönüş, insanların bizim hakkımızdaki ne düşündükleri ile bizim kendimiz hakkında ne düşündüğümüzden daha az önemlidir. Bu kimlik için yeterli bir iddia değildir. Kimlik sahip olduğumuz kişisel ilişkilerle geçerli olmalı ya da

olmamalıdır. Kimlik asla tek taraflı değildir. Bu yüzden Goffman (2009) etkileşim sürecini “kendiliğin sunumu” olarak tanımlamıştır. İnsanlar kendileri hakkında diğerlerine gönderdikleri işaretler üzerinde kontrol gücüne sahip olmalarına rağmen, ‘doğru’ anlaşılma ya da yorumlanmayı garanti edemediklerinden dolayı dezavantajlı durumdadırlar. Goffman'ın kimliğin oluşumu dediği süreç onun “yönetim stratejileri izlenimi” olarak adlandırdığı etkidir. Yönetim izlenimi terimi ile edimsel (gerçekleştirici) kimlik bakış açısına ve gündelik yaşamdaki rutin kimlik bakış açısına dikkat çeker (Jenkins, 2004, s.19).

Goffman tarafından geliştirilen önemli diğer bir varsayım da bireylerin bilinçli bir şekilde kendi hedeflerini ve çıkarlarını izlemeleridir. Bireyler olmayı -ve görülmek için olmayı- istedikleri bazı şeyler için veya başarılı olmak için belli kimlikleri sahiplenirler. Bu varsayım iki önemli soruyu da beraberinde getirir. Birincisi, karar yapıcı bir kendilik bilinci modeli insan davranışını daha iyi anlamayı teşvik edebilir mi? İkincisi ise modern kimlik söz konusu olduğunda seçimleri yapanlar endüstriyel toplumlar mıdır? Jenkins'in birinci soruya verdiği cevap evet, ikinci soruya verdiği cevap ise hayırdır. Bu konuda Bourdieu (1977; 1990) etkileşimin doğaçlama halini vurguladığında bu sorulara yardımcı bir perspektif sunar. Doğaçlama habitusla rahatlatılır ve teşvik edilir. Habit benliğin sunumunda baskındır. Ne bilinçli ne de bilinçsizdir, ne keyfi ne de mekaniktir. Habitus Kavramına rağmen bu bakış açısı problematiktir (Jenkins, 2003, s.74-84).

Habitus eşzamanlı olarak kolektif, bireysel ve kesinlikle şekillendirilmiştir. Ne sadece içsel ve dışsal diyalektikte benlik imajı ve kamusal imaj arasında kendi kendimizi ne de sadece diğerlerini tanımlarız ve onlarda bunun karşılığında bizi tanımlar. Bu diyalektiğin ihmal edilen açıklamasından biri Jenkins (2004, s.20)'ne göre sapma sosyolojisinde etiketleme perspektifiyle giderilir. Benliğin belirlenmesi (içsel) ve diğerlerinin belirlenmesi (dışsal) arasındaki etkileşim içselleştirilen bir süreçtir. İçselleştirme bireyin uygun kurumsal ağlar içinde otoriter bir şekilde etiketlenip etiketlenmemesine göre olabilir. Ancak içselleştirmenin bu modeli yeterli değildir. Kimliği oluşturmak için ya da bireylerin etiketleri içselleştirip içselleştirmemesine göre bireysel deneyimler üzerine otorite uygulanır. Bu 'durumun' tanımlanması sorundur (kabaca güç uygulama). Diğer bir ifadeyle diğerleriyle tanımlanmanın sonuçlarıdır. Kimlik bu sonuçları üretme kapasitesidir ve sorunları birleştirir. Bununla birlikte etiketleme direnmeye de yol açabilir. Etiketleme perspektifi sapma ve kontrol çalışmalarında ortaya çıkmasına rağmen diğer bağlamlarda (eğitim ve işgücü piyasasında) da ortaya çıkabilir. Buna ek olarak etiketlenmenin pozitif ve negatif olabileceğini belirtmek gerekir (Jenkins, 2004, s.21).

2.3. Kurumsal Düzlem

Kimliğin kurumsal düzlemde kolektif olarak oluşturulması klasik sosyolojik yapıtlarda yerleşmiş temel bir sorundur: Durkheim'in “kollektif bilinci”, Marx'ın “sınıf bilinci”, Weber'in anlam dünyası ve Tonnies'in “camaatçi” yaklaşımları gibi. Kolektif olarak kimlik, grup üyelerinin paylaşılan ortak değerler veya benzerlikler

¹ Richard Jenkins, *Social Identity*, Routledge, London and New York (2004).

etrafında birleşmesi sonucu oluşur. İlk dönem kimlik çalışmalarında bu özelliklere “doğal” veya “temel” karakteristikler olarak yaklaşılmıştır -psikolojik özellikler, eğilimler ve bölgenin yapısal özellikleri gibi- (Cerulo, 1997, s.386). Bir kolektivitenin üyeleri olarak sosyal aktörlere ortak anlamlar ve bireysel sosyal deneyimler kazandırılmaya çalışılır.

Kimliğin kurumsal düzlemde oluştuğuna dair açıklamalar için Karl Marx'ın kendinde sınıf ve kendi için kavramsallaştırmasına göz atmak da fayda vardır. Marx kolektif kimliklere daha fazla yönelirken kendinde sınıfı ve kendi için sınıfı birbirinden ayırt eder. Birincisinde sınıfın üyeleri ortak bazı anlamlara sahip olduklarına inandırıldıklarından dolayı sadece izleyici bakış açısına sahiptirler (üretim araçları ilişkisi). İkincisinde ise kolektivitenin birer üyesi olarak (kendi için sınıf) bireyler benzer durumu ve tanımlamayı paylaşırlar (Cerulo, 1997, s.386-387).

Tajfel 1970'lerde sosyal kimlik ve benlik kategorisi teorilerini geliştirmiştir (Jenkins, 2004, s.20). Tajfel grup kimliğinin üretken süreç olduğunu, insan dünyasında ve gruplararası ilişkilerde dışsallık bağlamında kolektif kimliklerin bireyler için gerçek olduğunu ileri sürer. Onun bu iddiası aynı zamanda bireysel, etkileşimsel ve kurumsal düzenlemeler arasındaki bulgusal farklılığı hatırlatır. Tajfel'in kolektif kimlik modeli Barth (1969; 1981)'ın erken dönem antropolojik çalışmaları ile benzerlik gösterir. Barth etnik bir model sunar. O diğer kimliklerin akışkanlığını, kurumsal olarak tutarlılığını ve öznenin sürekliliğini ileri sürer. Sonuç olarak kimlikler kendi sınırlarında anlaşılmalıdır. Kimlik içsellik ve dışsallık arasındaki karşılaşmalarda keşfedilmelidir. Grup kimliği karakteristik olarak diğerleri ile etkileşimde ve grup sınırlarında inşa edilir. Sınırlar geçirendir ve bireysel akışkanlıklarına rağmen ısrarcıdır. Bu etkileşimler boyunca grup kimliği (içsel) ve diğerleri tarafından kategorize edilme (dışsal) arasında bir denge kurulur. Barth'ın 'sınır' ve 'içerik' arasındaki farklılığı (1969) - etnik bir grubun yükselmesiyle karakterize edilen "kültürel malzeme"- daha geniş bir ayırım için gerçek kimlik ve sanal kimlik arasındaki ayırmadan çekilir. Bireyler için aynı kimliği paylaşma pratikte oldukça farklı anlama gelir. Gerçek-sanal² ayırımı grup kategorisi ayırımı ile ilgili olabilir ancak onunla çok yakın anlama sahip değildir (Jenkins, 2004, s.21).

Buna ek olarak, kimlik aynı zamanda sınıflandırmayla ilişkili bir konudur. Kurumlara (formel ya da informel) yeni katılan bireylere üyelik için konumlar ve prosedürler hazırdır. Kurumlar sınıflandırmada önemli işlevlere sahiptir. Kurumlardaki konumların dağılımı politik ilişkiler ve mücadeleler sonucunda gerçekleşir. Kurumlara üyelik bireylere, belli pozisyonlar ve belli kimliklerin verilmesini sağlar. Bu kimlikler ise daha yaygın kimlik tiplerinden kaynaklanır. Sanal ve gerçek kimlik şekilleri birbirlerini kapsar: Konumların ve kimliklerin tahsis

edilmesi aynı zamanda kaynakların ve cezaların (sonuçların) da tahsis edilmesi anlamına gelir. Organizasyonlardaki uygulamaların kabul edilmesi, benzer yaşam şansına ve deneyimlere ait olan bireylerin sınıflandırılmasına, korunmasına ve tutarlı kolektivitenin değişmesine katkıda bulunabilir.

Bu yüzden birey ve kolektif kimlikler sistematik olarak üretilir, yeniden üretilir ve birbirlerine dahil edilirler. Foucault ve Hacking (1990)'i takiben tartışmalar da modernitenin merkezinde bireysel sınıflandırmalar, bürokratik rasyonel yönetim stratejileri ve kontrol şekilleri yer alır. Kimlikler edinilir, korunur ve iktidar ilişkileri tarafından tahsis edilir. Kimlik belli nesnelere üzerine verilen bir mücadeledir. Kimlik, politikaların üretilmesinde hem amaç hem de araçtır; grubun sınıflandırılmasının yanı sıra bireylerin de sınıflandırılmasında da işlevseldir.

Kimliğin oluşumu yukarıda belirtildiği gibi üç düzlemde gerçekleşmektedir. Bu konunun biraz daha aydınlatılması için kimliğin teorik temellerine bakmak bir gereksinim haline gelmiştir. Kimliğin anlaşılması ve açıklanmasında literatürde üç temel yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Bunlar: Modernlik, sosyal inşaacılık: anti-özcü yaklaşımı ve postmodern yaklaşımlardır.

3. Kimliğe İlişkin Temel Yaklaşımlar

3.1. Modernlik ve Kimlik

Kimlik konusunda sosyolojik ve psikolojik literatürü yirminci yüzyılın gerisine kadar götürmek mümkündür: James, Cooley, Mead, Simmel hemen akla gelen ilk örneklerdir. Felsefe ve edebiyat alanlarında da kimlik konusu işlenmiştir. Örneğin Locke (1690)'un “İnsanı Anlama” adlı makalesinde; Locke'dan altı yüz yıl önce de Hint filozoflarının çalışmalarında (Harré, 2000, s.64-6); Shakespeare' in "Tüm Dünya Bir Sahnedir, Onu Olduğu Gibi Sev" adlı oyununda kimlik ve farklılık konularına vurgu yapılmıştır. Ayrıca kimliği yansıtan entelektüel geleneğin ihmal edilmemesi gerekir (Williams, 2000, s.13-30).

Aslında modernite ile ilgili sorunlarda kimlikle ilgili çağdaş kaygılar da inkar edilemez. Onlar, nisbeten ağır değişiklikler tarafından üretilen belirsizliği yansıtır: İş ve aile, sınıf ve statü, sosyal hareketlilik, göç, tıbbi ve teknolojik yeniliklere yeniden odaklanma ve siyasal sınırların yeniden çizilmesi gibi. Modern dünyadaki bilişsel haritalarımız sosyal çevremizi yeterince anlama ve yorumlamada yetersiz kalmaktadır. Sosyal çevremizde karşılaştığımız insanların kimlikleri ve doğaları bizim için artık şeffaf değildir. Dilde, geleneklerde ve yaşam biçiminde pek çok değişme yaşanmaktadır. Örneğin emeğin bölünmesindeki dönüşüm; demografik yoğunluk; doğal afetler ve felaketler; ilerleme ve sosyal gelişme vb. İnsan deneyiminde önemli bir konuma sahip olan normlar ise artık tartışılabilir hale gelmiştir. Örneğin, erken modern dönemde avcı toplayıcı toplumlar, ortaçağda zulme karşı olanlar, Yahudiler, cüzzamlılar, siyahlar ve eşcinseller hakkında temel önyargılar değişmiş değildir. Kimlik hakkındaki mücadeleleri anlamak için; özellikle de Orta Avrupa için köşe taşı olan kimin kim olduğuna ve neyin ne hakkında olduğuna yönelik önyargıların anlaşılması gerekir (Davies ve Moorhouse, 2002, s.189). Benzer şekilde bizim toplumumuzda da

2 Gerçek-sanal ayırımı önemlidir. Gündelik yaşamda kimlik değişirken isim aynı kalabilir. Benzer şekilde isim değişirken deneyim sabit kalabilir. Her ikisi de aynı anda değişebilir. Gerçek kimlikteki bir değişme aynı zamanda sanal kimlikte de olabilir. Sanal olarak, insanların kategorik hali değişmeye maruz kalabilir ve aynı zamanda direnç de gösterebilir. Ayrıca gerçek kimliğin değişmesi onların varlık koşullarında ve yaşam kalitesinde de olabilir. Sanal ve gerçek kimlikler analitik olarak birbirlerinden farklı olmasına rağmen insan dünyasında içiçe geçmiş durumdadırlar (Jenkins, 2004, s.22).

Romen, alevi, eşcinsel ve kadın kimliğini tanıma ve kabul etme de sorunlar hala devam etmektedir.

Çağdaş sosyal bilimlerde kimlik konusunda kişinin mahremiyeti özel ve önemli bir yer işgal eder. 'Benliğin dönüşümü' bazı modern sosyal teorisyenler tarafından özellikle de Anthony Giddens tarafından önemli bir fenomen olarak görülmüştür. Modernitenin benlik-kimlik (1991) eleştirisi postmodernitenin ilk dönemlerinde yapılmıştır (Giddens, 1991, s.33). Giddens bireyin politikleşmesi ve özerkliği ile ilgilenir. O bireylerdeki benliğin-kimliğin dönüşümsel olarak bireylerin yaşamlarını ve geleceklerini kontrol etmede olduğu gibi bireyleri anlamaya olanak veren konuları da tartışır. Görünüşte, 'yaşam politikaları' modernitenin söylemleri arasında politik sınıfların, terapi ve danışmanlıkların azalmasıyla "sol düşüncenin" boşluğunu doldurmak için kapitalist demokrasilerde ortaya çıkmıştır (Giddens, 1991, s.33). Kuruluş "kişisel gelişim" veya "psikolojik entegrasyon" da olduğu gibi benliğin bir projesidir. İdeolojilerin manevi kurtuluşunu araştırmak için kimliğin temellerini ve bireysel bilincin varlığını anlamak gerekir. Hem "benliğin yanılması" hem de "benliğin bilgisi" arasındaki ilişki birbirleriyle çok ilintilidir. Örneğin Saint Augustine'un İtirafı (1600 yıl önce yazılmıştır) kişisel gelişim için bir vasiyetname özelliği taşır. Benzer şekilde yaklaşık bin yıl geriye gidildiğinde ise Budizmin bireyin yeniden biçimlenmesinin bir projesi olarak anlamak mümkündür (Carrithers, 1985).

Kimlik hakkındaki bilgimiz 20.yüzyılın başlangıcına tekabül eder. Elbette her yer ve zamanda olduğu gibi kimlik konusunda da farklılıklar vardır. Ama belirleyici olarak modernlik kişilik, kimlik ve dönüşümsellik gibi kavramlardan anlamlı bir sonuç elde edilememiştir.

Modernliğe ait en bilindik argüman bireyin "özne" olarak ilk kez Avrupa Aydınlanma'sının kesin ve benzersiz bir ürünü olarak ortaya çıkması ve postmodern koşullarda gözden kaybolmasıdır. En iyi durumda bile öznellik ve aktör kavramı sosyolojik kullanımda oldukça önemsiz bir yerde konumlanır. En kötüsü ise öznellik modernliğin bir varsayımdır.

Kimliğin anlamı da çok belirsizdir. Sert ve yumuşak arasındaki anlam çok açıktır ve yapısalcı niteleyiciler sosyolojik kullanıma çok uzaktır (Jenkins, 2004, s.2). Daha ileriye gidildiğinde ise Giddens ve diğerleri için kimlik bireyselliğin özünü oluşturmaktadır. Bir yandan bireysel refah diğer taraftan söylemsel olarak inşa edilmiş ve durumsal olarak olumsuzluk, tutarsızlık ve teorik yeteneksizlikle birleştirilir (Bendle, 2002). İnsan dünyasının gözlemlenebilir gerçeklerinin sistematik soruşturulması 'benliğin korunması'nda önemli ve gerekli antitezlerdir (Jenkins, 2004, s.2). Aslında insanın kim olduğu vb. benlik bilinci hakkında düşünme yeni bir durum değil yukarıdaki örneklerde olduğu tarihsel olarak uzun bir geçmişe sahiptir.

Kimliği modernlikle ilişkilendiren yazarlardan Kaufmann (2004, s.17)'a göre ise "somut olarak özel bir birey gibi yaşamakla birlikte geleneksel topluluğa entegre olan birey, bugünkü anlamda, kimlik sorunu yaşamıyordu. Kimliklerin yükselişi, toplumun bireyselleşmesi sonucunda topluluğun çözülmesinden kaynaklanmıştır. Bu demektir ki, kimlik olgusu, içsel olarak modernliğe ve bireyselleşmeye bağlıdır (Bilgin, 2007, s.48).

Kaufmann, bireylerin geleneğin çerçevelerinden bağımsızlaşmasının sadece onların iradelerinin bir sonucu olmadığını, çeşitli yollardan örneğin, "nüfus kayıtları" vasıtasıyla toplumu düzenleme çabasına giren, yönetimi altındaki kişileri tanımak, saymak ve denetlemek isteyen devletin ve hukuk sisteminin de bunda büyük bir rol oynadığına işaret etmektedir. Bu ilk modernlik çağında kimlikler daima üstten yani kurumlardan gelmektedir.

1960'lı yıllar ise modernlik için bir dönüm noktası olmuştur. Bireyler artık melez hale gelmiştir ve bu dönem onların kendi yaşamlarını anlamlandırdıkları süreç olmuştur. Bu modernliğin ikinci dönemidir. Bu dönemin karakteristiği refleksif (dönüşümsel) olması, diğer bir deyişle bireylerin herşeyi sorguladıkları ve bir anlamda kendileri oldukları süreçtir. Kaufmann (2004, s.79)'a göre bu süreç aslında çatışmalıdır ve kimlik bu devrede sahneye çıkar ve parçaları birleştirir. Refleksivite kesinlikleri yıkarken kimlik anlam inşa eder. Bireyi tekilleştirir ve birleştirir; belirli bir bağlama entegre olmuş sembolik bir dünya yaratarak, biyografik bellekte bir süreklilik sağlamaktadır (Bilgin, 2007, s.50). Aslında kimlik bir ölçüde "yaşama anlam katan" ahenkli bir tınıdır.

Kimlik çağıyla birlikte disipline dayalı sosyalleşmenin yerini, kendini gerçekleştirme talepleri almıştır. Kimlik devrimi, hayatın anlamını kişisel olarak inşa etme sürecinde öznelliğin ön plana geçmesiyle nitelenen yeni bir oluşumdur. Benzer bir iddiayı da Friedman ileri sürer. Kimlik tercihi ona göre son derece bireyseldir. Kimlik hem kendi kendini tanımlama hem de dışsal tanımlanma sorunudur. Aslında her ikisi de birbiri ile etkileşim halindedir. İnsanların tarih boyunca hep kimlikleri olmuştur; dil ve din insanların yaşamında her zaman önemli-benlik duygularının yaşamsal boyutları olmuştur. Friedman'ın "Yatay Toplum" olarak adlandırdığı günümüz toplumlarında kim olduğumuz sorusunun daha önemli olduğunu belirtir. Bunun nedenini ise o, küçük kimliklerin giderek gerilemiş olmasını, siyaset ve kültür dramasının ulusal ya da bölgesel bir sahnede oynanmaya başlamasıyla açıklar (Friedman, 1999, s.126).

Evrensel bir model olarak görülen bireysellik kişiyi, Batı dünyasında tarihin belirli bir döneminden itibaren içine soktuğumuz bir kalıp gibi görülebilir. Bu anlamda birey, bir kurgudur ve sosyal olarak inşa edilmiştir. Her inşa gibi, bireyselliğin inşasında da belirli özellikler öne çıkarılmıştır. Bu özelliklerden en temel olan üçü tekellik, özerklik ve içsellik olarak sıralanabilir. Bu özellikler liberal birey kurgusuna tekabül eder. Zira birey kendisini biricik, tekil ve farklı olarak görmekte, özerk ve bağımsız olduğuna inanmakta, dolayısıyla da kendi kendine yeterli olduğu inancını taşımakta ve olayların nedenlerinin kendi içinde olduğu eğilimini taşımaktadır. Modern dünyanın değerler sisteminde, bireysel sorumluluk esastır ve insanın kendi dünyasını şekillendirdiğine inanır, kısaca kendisi de inşa edilen bir varlık olarak kendi dünyasını da inşa eder (Bilgin, 2007, s.58).

3.2. Sosyal İnşacılık: Anti-Özcü Yaklaşım

Bu perspektiften her kolektivite sosyal bir objedir, şekillenmiş ve yeniden üretilmiş bir varlıktır. Kültürel metin hükümlerliği ve iktidarın merkezine göre harekete geçirilme söz konusudur. Peter Berger, Erving Goffman,

Howard Becker ve diğerleri, kimliğe sosyal inşacı bir perspektiften yaklaşırlar. Onlar kolektivitinin üyelerinin yegane özelliği olarak ileri sürülen temel ya da merkezi özellikleri reddederler (Cerulo, 1997, s.387)

Sosyal inşacılık yaklaşımı cinsiyet kimliği, ırk ve etnisite kimliği, ulus kimliği ve kimliğin oluşum ve değişimi çalışmalarında yoğun olarak kullanılan bir yaklaşımdır³. Literatür taramalarında karşımıza çıkan bazı çalışmalar şunlardır:

Sosyal inşacı yaklaşımdan cinsiyet kimliğine yönelik çalışmalarda cinsiyet kavramı, cinsiyet problemi ve sosyal hareketler gibi temel temalar işlenir. Bu çalışmalarda 'cinsiyet' nosyonunun başlangıcı ve özcü cinsiyet dikotomilerine meydan okuma vardır. İnşacılıkta, cinsiyet etkileşimci bir modelde kavramsallaştırılır. Bir kimlik değişimi dil ve sosyal performans yolu ile sürekli olarak yeniden müzakere edilir. Bu perspetifte kadınsı ve erkeksi belirlemelerin özneliği açıklanır. Semboller ve normlar bu öznel belirlemelerde katkıda bulunur, sürdürür ya da sınıflandırır (Cerulo, 1997, s.387).

Bu yaklaşımda cinsiyet problemi olarak kadın ve erkekteki farklılıklar özellikle de beden ve yeniden üretim sistemi incelenir. Biyolojik farklılıkların anlamı sorunsallaştırılırken, sosyal gerçeklerin içinde bu farklılıkları dönüştüren sosyal ritüeller, semboller ve pratikler açığa çıkarılmaya çalışılır. Bu literatür bedendeki cinsiyetin tanımlamasını ve eşzamanlı olarak bedenin ortaya çıkışı olarak cinsiyeti yapı bozuma uğratar⁴. Cinsiyetin öznel doğasında, inşacılar cinsiyet kategorisinin etkisini yeniden vurgulamazlar. Onlar insan davranışını katı bir şekilde sınırlayan erkeklik ve kadınlığı sosyal olarak tanımlarlar. Eylem ve beklenti alanında öznel belirlemeler bireyleri hapseder. Dorothy Smith (1990, s.199-201) bu konuda cinsiyet yabancılaşmasının etkisini belirtmiştir. Smith "kullandığımız dil de bile bizden uzak kadınların iktidarını ifade eden konuşma modellerini, yazma ve düşünme biçimlerini anladığımızı" belirtir. Cinsiyetin özellikleri, davranışları, duyguları, dili ve bu dilin doğal işaretleri olarak, cinsiyet kimliğinin stereotipinin "zırhı"nı yeniden yaratma ve dayanmak için üyelerini güvence altına alır.

Sosyal inşacı yaklaşımın diğer önemli bir kalesi de ırk ve etnisite konusudur. Balibar ve Wallerstein "İrk, Ulus ve Sınıf" adlı çalışmalarında ulus ve sınıfla birlikte ırksal kimliği incelerler. Balibar ve Wallerstein ırkçılığı ve kendilik-ırkçılığı empoze eden çeşitli ırksal kimliği, kolektif baskıyı, kolektif özerklik için mücadeleyi ve kolektif korumacılığın araştırılmasını analiz etmişlerdir.

F. James Davis (1991) ırksal sınıflandırma için araç olarak "kaybolan bir kuralın" tarihini belgeler. O kuralların gelişmesini ve rekabetçi alternatiflerin başarılarını çözümler. Davis kölelik sisteminin sürdürülmesi mücadelesinde eylemde kaybolan kuralı takip eder. O ayrıca diğer uluslardaki ırksal kategorizasyonu ile ABD sınıfsal deneyiminin birbirine benzemediğini söyler. Davis özellikle gelişen demografik değişme ışığında ABD ırk ilişkilerinin geleceğini etkileyen ve kaybolan kuralı içeren sonuçlara ulaşır. İrk

ve etnik kimlik üzerine pek çok çalışma yapılmıştır (Cerulo, 1987, s.388).

Sosyal inşacılığın merkezlendiği son alanda milli kimlik çalışmalarıdır. Anma töreni, anlatı ve aktörlerin özellikle elitlerin üzerinde çalıştığı zengin sosyo-tarihsel çalışmalarda ulusal kimlikler tasviye edilir, yurttaşlık ve düşmanlık yaratılır ve manipüle edilir. Birbiriyle ilişkili çalışmalarda, Amerikan kimliğinin oluşumu gözönüne alındığı için inşacı konularla pençeşililir. "Hayali Cemaatler" adlı çalışmasında Benedic Anderson (1991) inşacılığın olgunlaşmış yeniliğinden söz eder. Anderson ulusal kimliğe sosyo-bilişsel bir yapı olarak yaklaşır. Yaygın sosyal güçlerle mekansal ve çağdaşlığı içeren bir şekilde muktedir kılınır ve şekillenir. Anderson kimliğin oluşumunda anahtar momenti belgeler, kültürel çağlar boyunca sosyal faktörler (kapitalizm, yazılı teknoloji) kolektif ulusal kendilik imajının etkili bir şekilde yeniden yapılanmasında özel tarihsel bir momentle birleştirilir.

Anthony D. Smith (2004, s.122-123) "Milli Kimlik" adlı çalışmasında milliyetçiliği inşa eden üç temel kavramdan (özerklik, birlik ve kimlik) birisinin kimlik olduğunu söyler. Ona göre kimlik (aynıyet) 'aynılık'tır. Özel bir grubun mensupları, grubun dışındakilerle sadece farklılıkları bakımından benzerlik gösterirler. Grup üyeleri benzer tutum ve davranış kalıplarına sahiptir. Tutum ve davranış kalıpları bakımından benzer olmayan diğer grup üyeleri ise farklıdır. Bu benzerlik-benzemezlik örüntüsü milli 'kimliği' anlamlandıran bir saiktir (Smith, 2004, s.122-123).

Smith (1991) inşacılığa meydan okur. O, özcü yaklaşımla ilgili olan sosyal inşacılığı içeren orta ölçekli kimlik yaklaşımını kabul eder. O doğal süreklilik ve bilinçli manüpülasyonun bir ürünü olarak ulusal kimliği tanımlar. Doğal süreklilik etnik kimlik ve topluluğun ilk varoluşunda ortaya çıkar; bilinçli manüpülasyon anma töreni, ideoloji ve sembolizm yolu ile başarılır. Smith kimlik çalışması için gerekli olan "topluluk ihtiyacı"nın daveti ve bir sosyal-psikolojik ikililiği över. Smith'e göre ulusal kimliği birbirinden ayıran üç boyutlu kombinasyon kolektif kimlikleri içerir (Cerulo 1997, s.391).

3.3. Postmodern Yaklaşım: Kategorilerin Yeniden İnşası

İnşacılar (yapısalcılar) kimlik üzerine yürütülen anti-özcü tartışmaları desteklerken, postmodernistler inşacıların (yapısalcı) yaklaşımındaki önemli eksiklikleri dillendirirler. Bazıları yapısalcı gündemin yetersiz olduğunu söyleyerek kimlik oluşum sürecinin yalnızca kataloğunu önerirler. Buna ek olarak, pek çoğu, yapısalcı yaklaşımın interaktif çabayla inşa edilen kimlik yaklaşımıyla mücadele ederler. Böyle bir duruş sergileme, sınıflandırma süreçlerinde iktidarın rolünü vurgulamasından kaynaklanır. Aslında bu süreçlere çok yönlü etkiler ve ajanların etkileri dahil edilir (Calhoun, 1995, s.199). Bu nokta postmodern kimlik teorisyenlerinin şüpheli sosyal inşacılık yürüngesinden ayrılır. Paradigma korkusu nihayetinde onları anti-özcülüğe oldukça yaklaştırır. Daine Fuss cinsiyetteki inşacı yaklaşımın değerlendirilmesini inceler: Kadın alt kategorisinin tam olarak özelleşmesi özcülüğü engellemez. Tarihsel düzeyde mantıksal özcülük yeniden tanımlanmadan "Fransız Burjuva Kadın" veya "Anglo-

3 Karen Cerulo, Identity..., p.387-391.

4 Bkz. Acker, 1989; Arditi, 1985; Bartky, 1988; Bordo, 1993; Corea, 1985; Martin, 1987; Medicine, 1983; Nanda, 1990; Oakley, 1984; Papanek, 1990; Sault, 1994; Shilling, 1993; Spallone-Steinberg, 1987; Stacey-Thorne, 1985.

Amerikan Lezbiyen Kadın” olarak kategorik ayrımlar, “kadın”ın özelliğinin vurgulanmasında hiçbir anlam taşımaz (Fuss, 1989, s.20).

Sosyal inşaacılık çabasında, postmodernistler “gerçek, politik gündem ve diğer özcü yaklaşımların neden devam ettiğini incelerler (Calhoun, 1995, s.199). Buna ek olarak, kimlik çalışmalarında, çeşitli kimlik kategorilerini-çeşitli kimlik kategorileri kadar önemli olan Afro-Amerikan Kadın ve işçi sınıfını- incelerler. Son olarak postmodernistler kamusal söylemle ilgili gözlemin yeniden vurgulanması ve dedüksiyon gibi analitik odaklanmadaki bir değişmeyi savunurlar. Jean Baudrillard, Jacques Derrida, Michel Foucault ve Jean-Francois Lyotard gibi postmodern düşünürler -kurulu kimlik kategorilerinin ve onların tam olarak “varoluş”u açıklama çabasında retorik olarak eşlik ettiğini söylerler. Bu gelenekteki çalışmalar hakikatle söylemi eşit gören modellere şüpheyle yaklaşır; hakikat olarak formlar ve sürdürülebilir kolektif belirlemeler arasında, sosyal düzenlemeler ve iktidar hiyerarşilerini nesneleştiren söylem tarzlarını ifşa ederler.

4. Kimliklerin Kazanılması

Yoğun bir tartışma konusu olan kimlik konusunu açıklayan belli perspektiflerden sonra son bir alan olarak da kimliğin kazanılmasında yürütülen belli tartışmalara yer verilerek makale denemesi son bulacaktır.

Kolektivitelere ve onların yerleşik kimliklerine olan ilgi kimlikleşme süreçlerini de yeniden harekete geçirmiştir. Kolektiviteler sayesinde mekanizmalar farklılıkları yaratır, hiyerarşileri kurar, dahil olma kurallarını yeniden müzakere eder. Bu çalışmalar Bourdieu'nun farklılaşma teorisi, Derrida'nın farklılığa odaklanma, Foucault'nun bilginin soykütüğü, Saussure ve Pierce'in semiyotiği ve Zerubavel'in sosyomentel sınıflandırma çalışması gibi bilgi teorisi ile yakından ilişkilidir (Cerulo, 1997, s.394).

Kimliğin tarihsel gelişimini izleyen politik teorisyenlerden Charles Taylor ve Psikolog Roy Baumeister (1986) modern kimliklerin değişiminin orta çağ dönemlerinde doğumla kazanıldığını diğer bir ifadeyle din, meslek ve ekonomik statünün önemli olduğunu söylerler. (Huddy, 2001, s.136-137). Giddens (1991) ise kimliklerin modern zamanlarda daha az belirleyici olduğunu ve bireysel seçimin daha önemli olduğunu söyler. Din, eğitim, meslek, cinsel tercih ve çeşitli roller şimdi geçmişe göre daha fazla belirleyici olmuştur. Sınırların belirsizleştiği bir çağda yeniden yaratma ve yeniden biçimlendirme özelliği ile yer değiştirmenin (hareketliliğin) kolaylaşması ve hızlanması insanın kim olduğu sorusuna vereceği cevap üzerinde etkili olacağı şüphesizdir. Kimliğin yeniden biçimlendirilmesi gerçekliği ve dışsal (diğerleri) tanınma modern arzularla eşzamanlı ilerler. Herhangi birinin doğru kimliği diğerleri tarafından da kabul edilir.

Kimliğin kazanılmasında bireysel seçimlerin önemi ırk ve etnisite gibi karakteristiklerle desteklenir. Bu düşünce ABD Nüfus Sayımında Kızıldereli Amerikalıları araştıran Nagel (1995, s.953) tarafından saptanmıştır. 1960-1990 arasında Kızıldereli Amerikalı kimliğini taşıyan insanların sayısı yaklaşık iki milyon kadardır. Öncesine göre bu sayı üç kat artmıştır. Nagel'in belirttiği

gibi bu durum, sadece doğum oranının artmasıyla açıklanamaz; aynı zamanda “etnik değişimle” de açıklanabilir. Nagel Amerika'daki bu kimlik artışını kentsel alan veya Kızıldereli olmayan bölgelerde yaşayan insanlar arasında bulmuştur. Bu insanlar akraba evliliği yapan, özellikle İngilizce konuşan ve çocuklarına bir Kızıldereli kimliğini vermeyen insanlardan oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Kızıldereli Amerikan kimliği etnik seçime izin veren bölgelerde artmıştır. Kızıldereli Amerikalı kimliğini kazanma (veya kaybetme) yeteneği çekincesiz yerli Amerikalıların yaşadığı bölgede daha az yaygındır. Örneğin bir ırk veya etnisite resmi yönetimin amaçlarıyla belirlenen insanlar arasında daha az yaygındır.

Mevcut kimliklerin kazanılması sosyal kimlik araştırmalarında önemli bir meydan okumadır. Bu nedenle sosyal kimliğin yeniden gözden geçirilmesi gerekir. Genelde küçük grup ilişkilerinde bireysel kimlik seçimine izin verilmez. Gruplar farklılaştıkça ve hacimsel olarak büyüdüklerinde ise kimlikler melezleşir. Diğer taraftan da çeşitli sosyal kimlik araştırmalarında belirgin bir grubun üyeliğinin kimliğin belirleyiciliğine dikkat çekilir. Örneğin cinsiyet kimliğinin kazanılmasında kadınlar erkek egemen bölgelerde erkek kimliği çerçevesinde kimliklerini oluştururlar. Kimliğin deterministik bakış açısı bireysel seçimi aşan bir şekilde 'durumsal'dır.

Kimlik seçimi önemli bir sorundur çünkü toplumsal alanın dışında ortak sosyal kimliklerin belirlenmesinde kimlik seçimi önemlidir. Fakat kimliğin görünürlük kazanılması grup içi uyumu arttıran ve grup dışı ayrımcılığı da teşvik eden bir durumdur. Kazanılmış kimlikleri araştıran sosyal kimlik çalışmalarında, Turner, Hogg, Turner ve Smith (1984) yaptıkları çalışmalarda şöyle bir saptama yapmışlardır: Katılımcılar bir problemde çözümünde rekabet eden iki takımdan birine ait olmayı tercih etmişlerdir. Kazanan takımın üyeleri daha yüksek öz sorumluluk duygusuna sahip olurlar ve daha uyumlu olurlar. Fakat takımlarını gönüllü olarak seçtiklerinde üyeler rekabeti kaybettiklerinde bile grubun uyumu devam etmiş ve kendilik öz-sorumlulukları fazla olmuştur. Ayrıca kimliği üyelere yüklemekten ziyade kazandırma üyelerin gruba bağlılık düzeylerini arttırmıştır. Perreault ve Bourhis (1999) grup dışı ayrımcılığın yapılmasının kimliğin kazanılmasında etkili olduğunu söyleyerek yukarıdaki çalışmaları desteklemişlerdir (Huddy, 2001, s.139).

Sonuç

Sancılı bir kavram olan kimlik sosyal bilim düşün dünyasında farklı çözümlenmelerin araştırma nesnesi olmuştur. İnsan dünyasını anlamının bir bilimi olarak sosyoloji de de kimlik merkezi bir konu olarak önemini korumaktadır. Sosyal kimlik teorisi sosyal psikoloji tarafından literatüre girmiş olsa bile bu teorinin gelişmesinde birçok bilimin katkıları olmuştur. Kimliği ve özellikle sosyal kimliğin anlaşılmasında mikro ve makro çalışmaların yoğun katkılarının olduğunu bir kez daha vurgulamakta fayda vardır. Her bir yaklaşım diğerinin gelişmesine fayda sağlayarak karmaşık bir kavram olan kimliğin anlaşılmasına ve çözümlenmesine zemin hazırlamıştır. 1970'lerde yoğun olarak işlenmeye başlayan

kimlik tartışmaları (bu tartışmaları çok gerilere götürmek elbette mümkündür) 1990'lar boyunca sosyal bilim temalarını birleştirmeye başlamıştır. Antropologlar, sosyologlar, tarihçiler, felsefeciler, politik bilimciler bu konuda birşeyler söylemek zorunda kalmışlardır. Kendiliğin modernliği hakkındaki tartışmalardan postmodern ve postkolonyal farklılıklar, feminist cinsiyetin geleneksel olarak yeniden oluşturulmasından nasyonel ve etnik kimliği yeniden güçlendirmeye kadar çok çeşitlilik gösteren bir kavramla karşı karşıyayız. Kısaca kimlik konusunun çalışma alanı oldukça geniştir. Kimlik toplumsalın her noktasıyla derinden ilişkilidir. Politik sığınmadan kredi kimliği hırsızlığına kadar herşeyle ilişkili bir konudur. Bunu biraz daha açacak olursak yeni kimlikler, eski kimliklerin geri dönüşümü, varoluşun dönüşümü, değişimin şekillenmesi, diğer taraftan da kişiliğin oluşması ve politik kimlikler vs.

Kimliğin oluşumu konusunda temel olarak şöyle bir saptama yapılabilir: Dairesel şema olarak düşünülürse kimlik en dıştan içe doğru ulusal, kurumsal, profesyonel, disiplinler ve bireysel yaklaşımların karşılıklı etkileşimlerinden oluşan bir bütündür. Kimliğin oluşumu, kimikleşme süreçleri ve kimlik ediniminin farkına varma diğerlerini kategorik olarak "öteki" şeklinde inşa etmek değil farklılıklarla bir arada yaşamının ya da nasıl diğerlerini dışlamadan yaşanılması gerektiğinin bilincine varmak açısından önemlidir. Diğer bir deyişle insanları ötekileştirmeden farklılıkları ve benzerlikleri hoşgörü ve tolerans sınırları içinde tanıma ve onları birbirleriyle kaynaştırma insani yaşamın temel gereksinimlerinden biridir. Habermas'ın ve Seyla Benhabib'in ifadeleriyle söyleyecek olursak "öteki"yle yaşamının rasyonel zemininin hukuksal boyutu olarak yurttaşlık bağlamında "diğerleri" ile ilişki kurmamız gerekmektedir. Demokrasinin olmazsa olmaz koşullarından birisi de budur.

Kaynakça

Anderson, B. (2009). *Hayali cemaatler*. (Çev. İskender Savaşır). İstanbul: Metis.

- Balibar ve Wallerstein. (1995). *Irk, ulus, sınıf*. (Çev. Nazlı Ökten). İstanbul: Metis.
- Bauman, Z. (2001). *Bireyselleşmiş toplum*. (Çev. Yavuz Alagon). İstanbul: Ayrıntı.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik inşası*. İzmir: Aşina Kitaplar-Turmaks.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (1990) *The logic of practice*. Cambridge: Polity Press.
- Calhoun, J.C. (1995). *Critical social theory: Culture, history, and the challenge of Fiffrrnce*. Oxford, UK: Blackwell.
- Carrithers, M. (1985). An alternative social history of the self. in M. Carrithers, S. Collins, S. and Lukes, S. (eds.) *The category of the person*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Castells, M. (2006). *Kimliğin gücü*. (Çev. Ebru Kılıç). İstanbul: Bilgi.
- Cerulo, K.A. (1997) Identity construction: New issues, new directions. *Annual Review of Sociology*, 23, 385-409
- Davies, N. and Moorhouse, R. (2002). *Microcosm: Portrait of a Central European city*. London.
- Friedman, M.L. (1999). *Yatay toplum*. (Çev. Ahmet Fethi), İstanbul: Şefik Matbaası.
- Fuss, D. (1989). *Essentiality speaking: Feminism, nature, and difference*. New York: Routledge.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society*. Cambridge: Polity Press.
- (1990) *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press.
- (1991) *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, E. (2009). *Günlük yaşamda benliğin sunumu* (Çev. Barış Cezar), İstanbul: Metis.
- Harré, Rom. (2000). *One thousand years of philosophy*. Oxford: Blackwell.
- Huddy, L. (2001). From social to political identity: A critical examination of social identity theory. *Political Psychology*, 22(1), 127-156.
- Jameson, F. (1991). *Postmodernism or the cultural logic of late capitalism*. London: Verso.
- Jenkins, R. (2004). *Social identity*. London: Routledge.
- Nagel, J.(1995). American Indian ethnic renewal; politics and the resurgence of identity. *A.M. Social Rev.* 60(6), 947-965
- Smith, A. D.(2004). *Milli kimlik*. (Çev. Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim.
- Smith, D.E. (1990). *The conceptual practices of power*. Boston: Northeastern Univ.Press
- Subaşı, N. (2005). *Kültürel kimliğin meleleşmesi ve Alevi modernleşmesi. Türkiye kültürleri*. Ankara: Tetragon.
- Williams, R. (2000). *Making identity matter: Identity, society and social interaction*. Durham: Sociologypress.